

Кондратова І.Д.

аспірантка Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0000-0001-9767-8827

Науковий керівник:

Хотинська-Нор О. З.,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри нотаріального, виконавчого процесу

та адвокатури, прокуратури, судоустрою

навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.1-2/253-263>

УДК 347.97/.99

ПОРУШЕННЯ НОРМ СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ ЯК ПІДСТАВА ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ

Анотація. Суддівська етика, яка пронизує професійний статус судді, відображається абсолютно у всіх його елементах і взаємодіє з ними. Не є виключенням і інститут дисциплінарної відповідальності судді, який виконує для суддівської етики надзвичайно важливу роль.

Метою статті є дослідження норм суддівської етики у їх взаємозв'язку з дисциплінарною відповідальністю судді, що настає у разі їх порушення.

На підставі аналізу норм чинного законодавства, рішень Європейського суду з прав людини та дисциплінарної практики Вищої ради правосуддя зроблено ряд висновків, які визначають особливості притягнення судді до відповідальності за порушення етичних норм. Серед них такі: 1) об'єктивно зумовлений загальний характер норм і формулювань, відсутність чіткості в описі поведінки судді, яка може стати підставою порушення дисциплінарного провадження, що вимагає подальшої оцінки органами правозастосування; 2) великий ступінь суб'єктивізму з боку дисциплінарних органів в оцінці обставин справи (дій і наслідків) в контексті тлумачення положень законодавства; 3) об'єктивна сторона дисциплінарного проступку, що полягає у допущенні суддею поведінки, яка не відповідає чи порушує норми суддівської етики, внаслідок якої завдано шкоди авторитету правосуддя та репутації високого звання судді. Самі по собі порушення етичних норм не можуть розглядатися як підстава для відповідальності судді. Водночас неетична поведінка судді, що завдала репутаційних втрат статусу судді та судової влади, може бути кваліфікована як істотний дисциплінарний проступок, грубе нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді; 4) особливе та вирішальне значення практики правозастосування, яка повинна «встановлювати послідовне та обмежувальне тлумачення» всіх оціночних понять і категорій, які використовуються у загальних формулюваннях підстав відповідальності судді; 5) обмежена шкала дисциплінарних санкцій, які можуть бути застосовані до судді за допущення ним неетичної поведінки, та виправдане застосування найбільш суворого виду покарання – звільнення судді з посади; 6) «супровідний» характер відповідальності за порушення етичних норм, якщо це мало місце при здійсненні правосуддя, оскільки в такому разі вона, як правило, поєднується з відповідальністю за порушення процесуального законодавства. Та «самостійний» її характер, якщо неетична поведінка судді була допущена не у зв'язку з його повноваженнями здійснювати правосуддя.

Ключові слова: етика судді, норми суддівської етики, дисциплінарна відповідальність судді, порушення етичних норм, статус судді.

Постановка проблеми. Суддівська етика, яка пронизує професійний статус судді, відображається абсолютно у всіх його елементах і взаємодіє з ними. Вона забезпечує іміджнародні стандарти відкритості судової системи України¹, а отже й право на справедливий суд² й доступність до правосуддя³. Не є виключенням і інститут дисциплінарної відповідальності судді⁴, який виконує для суддівської етики надзвичайно важливу роль. Адже норми, навіть якщо вони стосуються лише суспільної чи професійної моралі, набувають реального впливу на поведінку особи, якщо підкріплені відповідною мірою її відповідальності за їх ігнорування чи порушення. Для професії судді ця теза особливо актуальна, оскільки місія, яка відведена суддям у суспільстві, зумовлює особливий акцент на їх відповідальності перед ним.

Як зазначає Консультативна рада європейських суддів (КРЕС), «наділення суддів владними повноваженнями та наявність довіри до судів у суспільстві пов'язані також, як наслідок, з наявністю певних засобів притягнення суддів до відповідальності і навіть звільнення їх з посади в разі таких грубих порушень, які були б для цього підставою»⁵.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наведене закономірно зумовлює

значний інтерес науковців до етичної складової суддівського статусу та відповідних гарантій. Так, серед вітчизняних досліджень варто згадати праці В. Городовенка, Ю. Меліхової, М. Микієвича, Л. Москвич, О. Овчаренко, М. Погорецького, О. Саленко, І. Самсіна, Л. Тацій, О. Хотинської-Нор, О. Яновської та інших.

Метою нашої публікації є дослідження норм суддівської етики у їх взаємозв'язку з дисциплінарною відповідальністю судді, що настає у разі їх порушення.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Перш за все варто зауважити, що протягом усього часу існування України як незалежної держави порушення суддями етичних правил поведінки, так чи інакше, у різній інтерпретації законодавчих формулювань і формул, але завжди розглядалися як підстава для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності⁶. Це підкреслює, що в усі часи, незалежно від зміни політичного режиму чи політичного курсу, перемены політичної еліти в державі, економічного занепаду чи зростання, обов'язку служителів Феміди дотримуватися суддівської етики відводилося особливе місце при регулюванні нормативного статусу судді.

Для прикладу згадаємо лише конституційну норму, яка тривалий час

¹ М. А. Погорецький, О. Г. Яновська, Актуальні питання застосування міжнародних стандартів відкритості судової системи в Україні (2014) 2 (7) *Слово національної школи суддів України* 39–48.

² М. А. Погорецький, І. С. Гриценко, Право на справедливий суд (2012) 91 *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки* 4–7; Судуострій України: підручник / М. А. Погорецький, О. П. Кучинська, О. Г. Яновська; за ред. М. А. Погорецького, О. Г. Яновської (Київ, Юрінком Інтер, 2015) 26–35; Закон України «Про судуострій і статус суддів»: науково-практичний коментар / М. А. Погорецький, О. П. Кучинська, О. З. Хотинська-Нор та ін.; за заг. ред. М. А. Погорецького, О. З. Хотинської-Нор та О. Г. Яновської (Київ, Алерта, 2019) 31–34.

³ Судуострій України: підручник / М. А. Погорецький, О. П. Кучинська, О. Г. Яновська та ін.; за ред. М. А. Погорецького, О. Г. Яновської (Київ, Юрінком Інтер, 2015) 59–62; Закон України «Про судуострій і статус суддів»: науково-практичний коментар / М. А. Погорецький, О. П. Кучинська, О. З. Хотинська-Нор та ін.; за заг. ред. М. А. Погорецького, О. З. Хотинської-Нор та О. Г. Яновської (Київ, Алерта, 2019) 23–25.

⁴ М. А. Погорецький, О. Л. Польовий, О. Г. Яновська, Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності: монографія (Київ, ВД «Дакор», 2014) 308; Судуострій України: підручник / М. А. Погорецький, О. П. Кучинська, О. Г. Яновська та ін.; за ред. М. А. Погорецького, О. Г. Яновської (Київ, Юрінком Інтер, 2015) 158–161; Закон України «Про судуострій і статус суддів»: науково-практичний коментар / М. А. Погорецький, О. П. Кучинська, О. З. Хотинська-Нор та ін.; за заг. ред. М. А. Погорецького, О. З. Хотинської-Нор та О. Г. Яновської (Київ, Алерта, 2019) 389–410.

⁵ Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісності поведінки та безсторонності <https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf> дата звернення 04.05.2022.

⁶ М. А. Погорецький, О. Л. Польовий, О. Г. Яновська, Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності: монографія (Київ, ВД «Дакор», 2014) 308.

(до 2016 року) передбачала таку підставу для звільнення судді з посади як порушення суддею присяги. Нагадаємо, що саме присяга, яку складає суддя демонструє, публічно засвідчує етичність суддівської професії. Тому порушення суддею присяги трактувалося, крім іншого, і як відступ від етичної складової статусу суддів.

Саме порушення суддею присяги, як підстава для його звільнення в Україні, стало приводом для ЄСПЛ звернути увагу на ряд важливих для статусу судді моментів. Йдеться про загальновідоме та знакове для судової системи України рішення ЄСПЛ від 09 січня 2013 року у справі «Олександр Волков проти України»¹, яке справило визначальний вплив на зміну підходів до нормативного закріплення підстав для притягнення судді до відповідальності, що мали етичне підґрунтя.

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року така підстава для звільнення судді як порушення присяги припинила існувати. Відтепер однією з підстав для звільнення судді у ст. 126 Основного Закону держави передбачено вчинення істотного дисциплінарного проступку, грубе чи систематичне нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді або виявило його невідповідність займаній посаді.

Одночасно, 02 червня 2016 року, було прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який «революційно» підійшов загалом до питання притягнення суддів до дисциплінарної відповідаль-

ності². У ч. 1 ст. 106 цього профільного нормативного акту знайшли закріплення 19 пунктів різноманітних підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. При цьому окремі науковці цілком справедливо акцентували увагу на певній особливості. «Фактично, – пише О.З. Хотинська-Нор, – у статті 106 Закону передбачено не 19, а 24 випадки, в яких суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності, і значна частина з яких прямо або опосередковано «дисциплінує» сферу життєдіяльності судді, що пов'язана з його доброчесністю – морально-етичною категорією, яка є символом триваючого етапу судової реформи. ... інститут дисциплінарної відповідальності судді у різний час реформування судової влади в Україні зазнавав змін. Вони стосувались і підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, і видів дисциплінарних стягнень, що могли бути застосовані до представників суддівського корпусу. Проте, саме існуюча модель стала втіленням їх безпрецедентної кількості»³. Важливим у цьому аспекті є забезпечення суддівської незалежності при притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності⁴.

Справді, відокремленими стали такі етико-зумовлені підстави для притягнення судді до відповідальності як, наприклад: використання статусу судді з метою незаконного отримання ним або третіми особами матеріальних благ або іншої вигоди, якщо таке правопорушення не містить складу злочину або кримінального проступку; неповідомлення або несвоєчасне повідомлення Ради суддів

¹ Справа «Олександр Волков проти України». Заява № 21722/11. Рішення Європейського суду з прав людини від 09.01.2013 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text> дата звернення 04.05.2022.

² Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: науково-практичний коментар / М А Погорецький, О П Кучинська, О З Хотинська-Нор та ін.; за заг. ред. М А Погорецького, О З Хотинської-Нор та О Г Яновської (Київ, Алерта, 2019) 389–410.

³ О З Хотинська-Нор, Дисциплінарна відповідальність vs незалежність судді: у пошуках балансу (2018) 3 *Право України* 110–122.

⁴ Докладно див: М А Погорецький, О Л Польовий, О Г Яновська, Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності: монографія (Київ, ВД «Дакор», 2014) 308; Судоустрій України: підручник / М А Погорецький, О П Кучинська, О Г Яновська та ін.; за ред. М А Погорецького, О Г Яновської (Київ, Юрінком Інтер, 2015) 158–161; Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: науково-практичний коментар / М А Погорецький, О П Кучинська, О З Хотинська-Нор та ін.; за заг. ред. М А Погорецького, О З Хотинської-Нор та О Г Яновської (Київ, Алерта, 2019) 389–410.

України про реальний чи потенційний конфлікт інтересів судді (крім випадків, коли конфлікт інтересів врегульовується в порядку, визначеному процесуальним законом); втручання у процес здійснення правосуддя іншими суддями; допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам; непідтвердження суддею законності джерела походження майна та інші. Особливою підставою притягнення до відповідальності судді зазначено допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу.

Слід зауважити, що юридизація доброчесності як етичної категорії, її закріплення на конституційному рівні як вимоги до судді (ст. 127 Конституції України) та втілення в різних положеннях чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» фактично відобразило сформований після подій в Україні 2013–2014 років суспільний запит на моральність, етичність суддівського корпусу. Як зазначає про це В.С. Бігун, «під впливом громадянського суспільства положення юридичної етики та деонтології (...) в сфері правосуддя впроваджуються і за допомогою громадського контролю та державного примусу. Відтак, новим об'єктом досліджень стає доброчесність як умова здійснення правосуддя...»¹.

На нашу думку, у нашу дійсність ґрунтовно представників суддівського корпусу доброчесність увійшла з великим акцентом на майновий стан суддів і поведінку у відносинах матеріально-правового характеру.

Це також відмічає і М.В. Савчин, зауважуючи, що відносно вимоги доброчесності кандидатів на посади суддів у процесі відбору переважно акцентується увага на статки кандидатів. «Насправді, кардинальне значення має інший аспект. Він стосується можливості особи ухвалювати справедливі, правильні рішення навіть незважаючи на будь-який зовнішній тиск. Тобто моральна цілісність особи чи то її доброчесність полягає у здатності розважливо і розсудливо з'ясовувати всі істотні обставини справи, належним чином поєднувати фактичний і юридичний склад, давати належну аргументацію рішень, які мають бути засновані на повазі до гідності та прав людини»².

Категорія суддівської доброчесності та її основні складові стали предметом ретельного аналізу КРЕС, яка у своєму Висновку № 21 (2018) «Про запобігання корупції серед суддів» підкреслила, що найважливішим заходом для запобігання корупції серед суддів є розробка та формування справжньої культури суддівської доброчесності³.

Але у якому би ракурсі не розглядалася категорія доброчесності, яким би змістом не наповнювали її різні суб'єкти, саме як підстава для відповідальності судді, допущення суддею недоброчесної поведінки першочергово розглядається в контексті оцінки його майнових статків і відповідного способу життя. Це впливає з конструкції п. 12 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: «допущення суддею недоброчесної поведінки, у тому числі здійснення суддею

¹ В.С. Бігун, Доброчесність як принцип правосуддя: постановка проблеми та сучасний дискурс (2018) 2 *Часопис Київського університету права* 29–33.

² М.В. Савчин, Moral Integrity (моральна цілісність, доброчесність) суддів та публічних службовців як складова правової держави. *Закарпатські правові читання*: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (11–13 квітня 2019 р., м. Ужгород) (Ужгород: РІК-У, 2019) 247–255.

³ Висновок № 21 (2018) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи «Про запобігання корупції серед суддів» <https://court.gov.ua/userfiles/media/opinio_21_UA_1.pdf> дата звернення 04.05.2022.

або членами його сім'ї витрат, що перевищують доходи такого судді та доходи членів його сім'ї; встановлення невідповідності рівня життя судді задекларованим доходам; непідтвердження суддею законності джерела походження майна»¹.

Цікаво, що такий акцент притаманний не лише Україні та загалом схвалюється ЄСПЛ. Це слідує з рішення ЄСПЛ у справі «Джоджай проти Албанії» (*Xhoxhaj v. Albania*), обставини якої стосувалися звільнення заявниці з посади судді Конституційного суду в рамках проходження процедур оцінювання та перевірки на доброчесність, які були кроком на шляху реформування судової влади в Албанії. В основу її звільнення було покладено висновки Незалежної кваліфікаційної комісії, які, зокрема, стосувалися оцінки її статків.

Аналіз змісту вказаного рішення ЄСПЛ дає можливість сформулювати важливі тези: дотримання суддями етичності в усіх проявах, що стосуються їх майнового стану, має безпосередній зв'язок з протидією корупції в судовій владі та є важливою і необхідною передумовою формування та розвитку суспільної довіри до системи правосуддя в державі. Це, своєю чергою, зумовлює та виправдовує застосування до судді найбільш жорсткого дисциплінарного покарання – звільнення з посади, що з урахуванням індивідуальних обставин справи, не оцінюється як порушення принципу пропорційності дисциплінарного стягнення вчиненому проступку.

Для вітчизняної дисциплінарної практики це має значення, оскільки ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка містить шкалу дисциплінарних стягнень, застосованих до судді, в ч. 8 прямо передбачає, що дисциплінарне стягнення у виді подання про звільнення судді з посади застосовується у разі порушення суддею обов'язку підтвердити законність джерела походження майна.

Без альтернативи. Системний же аналіз інших частин цієї норми вказує, що в разі допущення суддею інших проявів недоброчесної поведінки єдиною альтернативною санкцією є подання про тимчасове відсторонення віз здійснення правосуддя з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді до НШСУ для проходження курсу підвищення кваліфікації та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді.

Досліджуючи питання порушення етичних норм як підставу притягнення судді до відповідальності, варто окремо зупинитися на такій законодавчо сформульованій підставі як допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу (п. 3 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Хоча, повторимося, це далеко не єдина підстава притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, яка уособлює етичне спрямування суддівської професії та статусу судді².

Перш за все, наведене формулювання потребує оцінки з позиції закріпленої у рішенні ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» формули щодо відповідності критеріям (а) правової визначеності та (б) «якості закону».

Цілком очевидно, що такі законодавчі конфігурації як «поведінка, що порочить звання судді», «підрив авторитету правосуддя», «неповага до інших...», «стандарти поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду» є доволі абстрактними

¹ Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: науково-практичний коментар / М А Погорецький, О П Кучинська, О З Хотинська-Нор та ін.; за заг. ред. М А Погорецького, О З Хотинської-Нор та О Г Яновської (Київ, Алерта, 2019) 389–410.

² Там само.

та оціночними поняттями, тлумачення яких в конкретних обставинах залежати-ме від суб'єкту правозастосування, його моралі та особистого переконання. Тому стверджувати, що законодавець досягнув визначеності у питанні формулювання «етичної підстави» притягнення судді до дисциплінарної відповідальності не можна. Проте, на нашу думку, це, в принципі, недосяжне завдання і прагнути цього немає сенсу. Хоча суддівську етику і можна до певної міри стандартизувати, проте передбачити всі потенційні ситуації, в яких може опинитися суддя, не можливо через багатогранності життя кожної людини, її індивідуальних особливостей, якостей, схильностей, уподобань тощо. Власне, і ЄСПЛ зазначає про те, що «необхідність уникати надмірної жорсткості у формулюваннях та відповідати обставинам, що змінюються, означає, що багато законів неминуче мають більшою або меншою мірою нечіткі формулювання. Ці застереження, які накладають обмеження на вимогу чіткості законодавчих актів, особливо важливі у сфері дисциплінарного права. Насправді у справах щодо військової дисципліни Суд констатував, що навряд чи можна розробити норми, які б у деталях передбачали усі види поведінки. Отже, державні органи мають формулювати подібні норми більш загально (...). Досвід інших країн показує, що підстави для дисциплінарної відповідальності суддів зазвичай формулюються загально, хоча існування прикладів детального нормативного регулювання зазначеного питання не обов'язково свідчить про адекватність законодавчої практики, що застосовується, та передбачуваність законодавства цієї галузі»¹.

Аналогічно у цьому питанні є позиція КРЕС: «...законодавче визначення поведінки, яка може призвести до дисциплінарного розгляду — це завдання

кожної держави. КРЕС вказує, що в деяких країнах були спроби описати всі види поведінки, які можуть стати підставою для дисциплінарного провадження та застосування певної форми санкцій. ...Однак помітним під час таких спроб є те, що зрештою всі вони вдаються до узагальнених формулювань, які призводять до подальшої необхідності оцінки та визначення ступеня порушення. КРЕС не вважає необхідним (...) чи навіть можливим намагатися точно, чи детально визначити на європейському рівні природу всіх видів порушень належної поведінки, що можуть призводити до дисциплінарного провадження та застосування санкцій. Сутність дисциплінарного розгляду полягає в притягненні до відповідальності за поведінку, що у своїй основі суперечить тій, яка очікується від представника професії, котрому було пред'явлено обвинувачення щодо недотримання певних правил»².

Тому, в питанні притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення норм суддівської етики особливого та вирішального значення набуває практика (дисциплінарна та судово), яка повинна «встановлювати послідовне та обмежувальне тлумачення» всіх оціночних понять і категорій, які використовуються у загальних формулюваннях підстав відповідальності судді.

«У цьому відношенні Суд нагадує, що наявність конкретної і послідовної практики тлумачення відповідного положення закону була фактором, який призвів до висновку щодо передбачуваності зазначеного положення (див. зазначене вище рішення у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства» (Goodwin v. the United Kingdom), п. 33). Хоча цей висновок був зроблений у контексті системи загального права, тлумачення, здійснюване судовими органами, не може недооцінюватися й у системах континен-

¹ Справа «Олександр Волков проти України». Заява № 21722/11. Рішення Європейського суду з прав людини від 09.01.2013 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text> дата звернення 04.05.2022.

² Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісності поведінки та безсторонності <https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf> дата звернення 04.05.2022.

тального права при забезпеченні передбачуваності законодавчих положень. Саме ці органи повинні послідовно тлумачити точне значення загальних положень закону та розсіювати будь-які сумніви щодо його тлумачення (див., *mutatis mutandis*, рішення у справі «Гожелік та інші проти Польщі» (*Gorzelik and Others v. Poland*), п. 65, зазначене вище)¹.

Слід погодитися з О.М. Овчаренко в тому, що «об'єктивна сторона проступку судді, змістом якого є допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу характеризується його неправомірними діями, які суперечать нормам і приписам суспільної моралі й корпоративної етики»². Проте ця характеристика є неповною.

З об'єктивної сторони допущена суддею поведінка, як протиправне діяння, що може виражатися як у його діях, так і в його бездіяльності, обов'язково повинна призвести до негативних наслідків – зганьбити звання судді або завдати шкоду авторитету правосуддя. Встановленню підлягатиме причинно-наслідковий зв'язок між поведінкою судді та завданою шкодою. Саме по собі порушення суддею етичних норм не може застосовуватися як підстава для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності (ст. 4 Кодексу суддівської етики).

Крім того, неетична поведінка судді, що порочить звання судді та підриває авторитет правосуддя, може бути квалі-

фікована дисциплінарним органом як істотний дисциплінарний проступок або грубе нехтування обов'язками судді, що є несумісним зі статусом судді або вказує на його невідповідність займаній посаді (п. 1 ч. 9 ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»)³. У такому разі єдиною, безальтернативною для застосування санкцією є подання про звільнення судді з посади та подальше звільнення за п. 3 ч. 6 ст. 126 Конституції України.

Якщо ж допущена суддею неетична поведінка не матиме ознак істотного дисциплінарного проступку чи грубого нехтування обов'язками судді, що є несумісним з його статусом або вказує на його невідповідність посаді, то до судді, крім подання про звільнення з посади, може бути застосовано подання про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді до НШСУ для проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному судді. (Такий вид дисциплінарного стягнення як подання про переведення судді до суду нижчого рівня ми навмисно не беремо до уваги, оскільки, як слушно вказують науковці, його існування порушує єдиний статус суддів і на практиці він жодного разу дисциплінарним органом не застосовувався⁴).

З огляду на зазначене, характер вчиненого суддею проступку, форма вини, наслідки для репутації суддівської спільноти та авторитету правосуддя у своїй сукупності мають вирішальне значення.

¹ Справа «Олександр Волков проти України». Заява № 21722/11. Рішення Європейського суду з прав людини від 09.01.2013 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text> дата звернення 04.05.2022.

² О.М. Овчаренко, Юридична відповідальність суддів: питання теорії і практики (дис. ...д-ра. юрид. наук. Одеса. 2018) 173.

³ Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: науково-практичний коментар / М.А. Погорєцький, О.П. Кучинська, О.З. Хотинська-Нор та ін.; за загред. М.А. Погорєцького, О.З. Хотинської-Нор та О.Г. Яновської (Київ, Алерта, 2019) 389–410.

⁴ О.З. Хотинська-Нор, Дисциплінарна відповідальність vs незалежність судді: у пошуках балансу (2018) 3 Право України 110–122; Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: науково-практичний коментар / М.

Так, оцінюючи в контексті стандартів суддівської етики поведінку судді Окружного адміністративного суду міста Києва В., одним із проявів якої було позапроцесуальне спілкування з представником однієї зі сторін з подальшим ухваленням рішення на її користь, Третя Дисциплінарна палата ВРП вказала на таке: «...прийняття суддею надалі одного з обумовлених судових рішень вказують на умисний характер допущених проступків, оскільки суддя В. не могла не усвідомлювати неправомірності та неетичності таких дій, які порочать звання судді. Така поведінка судді створює уявлення про можливість вплинути на прийняття судового рішення у позапроцесуальний спосіб, що завдає істотної шкоди авторитету правосуддя. ... суддя В. грубо порушила норми суддівської етики та стандарти поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, що порочить звання судді та підриває авторитет правосуддя, чим допустила істотний дисциплінарний проступок у розумінні частини дев'ятої статті 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»¹.

Наведений приклад також примітний тим, що в рішенні дисциплінарний орган також згадує про суспільний резонанс обставин цієї дисциплінарної справи: «Події, які є предметом розгляду, набули розголосу в засобах масової інформації та викликали негативну оцінку громадськості щодо діяльності суду, зокрема щодо чесності та непідкупності суддів, що, безумовно, має негативний вплив на авторитет не лише Окружного адміністративного суду міста Києва, а й судової системи в цілому»².

Як показує дисциплінарна практика, це доволі характерно для такої категорії справ. Тобто, у питанні оцінки характеру проступку і завданої статусу судді та авторитету правосуддя шкоди вагоме значення має факт суспільного розголо-

су обставин проступку. Саме суспільний резонанс події, учасником якої став суддя, допустивши порушення норм суддівської етики, може стати ключовим у кваліфікації його поведінки як істотного дисциплінарного проступку, грубого нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді.

Аналіз досліджуваної нами «етичної» підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності також вимагає звернути увагу, що у випадках порушення суддею етичних правил поведінки під час здійснення правосуддя, як правило, першочергово йдеться про порушення норм процесуального законодавства. В таких випадках суддя притягається до відповідальності за сукупністю підстав, визначених у ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Наприклад, рішенням Другої Дисциплінарної палати ВРП від 30 травня 2018 року № 1596/2дп/15–18 було притягнуто до дисциплінарної відповідальності суддю Ленінського районного суду міста Миколаєва К. за вчинення проступків, кваліфікованих за п.п. 3, 4 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Причиною такого рішення стала необґрунтована відмова судді у наданні особам дозволу на побачення, «що свідчить про свідоме порушення права заявників на повагу до їх сімейного життя», а також, як випливає з рішення, «...Тон, контекст розмови із заявником, використані висловлювання судді під час особистого прийому очевидно свідчать, що суддя ... допустив умисне грубе порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя, у тому числі проявив неповагу під час здійснення судочинства до учасників судового процесу...»³.

Насамкінець наведені нами приклади дисциплінарної практики застосован-

А Погорецький, О П Кучинська, О З Хотинська-Нор та ін.; за заг. ред. М А Погорецького, О З Хотинської-Нор та О Г Яновської (Київ, Алерта, 2019) 400–407.

¹ Рішення Третньої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 09.06.2021 № 1271/3дп/15–21.

² Там само.

³ Рішення Другої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 30.05.2018 № 1596/2дп/15–18.

ня п. 3 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» свідчать, що за цією підставою суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності внаслідок допущення неетичної поведінки, яка ганьбить звання судді та підриває авторитет правосуддя:

1) під час здійснення правосуддя. Як правило, в такому випадку паралельно має місце порушення процесуального законодавства. Тому дії судді кваліфікуються як проступки, передбачені різними пунктами ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а суддя притягається до дисциплінарної відповідальності за сукупністю складу проступків;

2) поза процесуальною діяльністю. Як правило, в такому випадку паралельно має місце або факт притягнення судді до адміністративної чи кримінальної відповідальності, або тривають відповідні процедури розслідування по факту неналежної поведінки судді. В такому разі, незалежно від їх результату, суддя притягається до дисциплінарної відповідальності за п. 3 ч. 1 ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»¹.

Висновки. Підсумком нашого дослідження є висновки, які визначають особливості притягнення судді до відповідальності за порушення етичних норм. Серед них такі: 1) об'єктивно зумовлений загальний характер норм і формулювань, відсутність чіткості в описі поведінки судді, яка може стати підставою порушення дисциплінарного провадження, що вимагає подальшої оцінки органами правозастосування; 2) в силу попередньої риси – великий ступінь суб'єктивізму з боку дисциплінарних органів в оцінці обставин справи (дій і наслідків) в контексті тлумачення положень законодавства; 3) об'єктивна

сторона дисциплінарного проступку, що полягає у допущенні суддею поведінки, яка не відповідає чи порушує норми суддівської етики, внаслідок якої завдано шкоди авторитету правосуддя та репутації високого звання судді. Самі по собі порушення етичних норм не можуть розглядатися як підстава для відповідальності судді. Водночас неетична поведінка судді, що завдала репутаційних втрат статусу судді та судової влади, може бути кваліфікована як істотний дисциплінарний проступок, грубе нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді. Вагоме значення для кваліфікації може відіграти суспільний резонанс щодо подій за участю судді; 4) особливе та вирішальне значення практики правозастосування (дисциплінарної та судової), яка повинна «встановлювати послідовне та обмежувальне тлумачення» всіх оціночних понять і категорій, які використовуються у загальних формулюваннях підстав відповідальності судді; 5) обмежена шкала дисциплінарних санкцій, які можуть бути застосовані до судді за допущення ним неетичної поведінки, та виправдане застосування найбільш суворого виду покарання – звільнення судді з посади, що, однак, не вважається порушенням принципу пропорційності з огляду на визначальну роль суддівської етики у формуванні та розвитку суспільної довіри до судової влади; 6) «супровідний» характер відповідальності за порушення етичних норм, якщо це мало місце при здійсненні правосуддя, оскільки в такому разі вона, як правило, поєднується з відповідальністю за порушення процесуального законодавства. Та «самостійний» її характер, якщо неетична поведінка судді була допущена не у зв'язку з його повноваженнями здійснювати правосуддя.

¹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII <<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>> дата звернення 04.05.2022; Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: науково-практичний коментар / М А Погорецький, О П Кучинська, О З Хотинська-Нор та ін.; за заг ред. М А Погорецького, О З Хотинської-Нор та О Г Яновської (Київ, Алерта, 2019) 389–395.

REFERENCES

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

CASES

1. Vysnovok № 3 (2002) Konsultatyvnoi rady yevropeiskyykh suddiv do uvahy Komitetu Ministriv Rady Yevropy shchodo pryntsyv ta pravyy, yaki rehuliuut profesiinu povedinku suddiv, zokrema, pytannia etyky, nesumisnoi povedinky ta bezstoronnosti [Conclusion No. 3 (2002) of the Advisory Council of European Judges to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe regarding the principles and rules governing the professional conduct of judges, in particular, issues of ethics, incompatible behavior and impartiality] <https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf> data zvernennia 04.05.2022 [in Ukrainian].
2. Vysnovok № 21 (2018) Konsultatyvnoi rady yevropeiskyykh suddi do uvahy Komitetu ministriv Rady Yevropy «Pro zapobihannia koruptsii sered suddiv» [Conclusion No. 21 (2018) of the Advisory Council of European Judges to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe «On Prevention of Corruption Among Judges»] <https://court.gov.ua/userfiles/media/opinio_21_UA_1.pdf> data zvernennia 04.05.2022 [in Ukrainian].
3. Rishennia Druhoi Dystsyplinarnoi palaty Vyschoi rady pravosuddia [Decision of the Second Disciplinary Chamber of the High Council of Justice] vid 30.05.2018 № 1596/2dp/15–18 [in Ukrainian].
4. Rishennia Tretoi Dystsyplinarnoi palaty Vyschoi rady pravosuddia [Decision of the Third Disciplinary Chamber of the High Council] vid 09.06.2021 № 1271/3dp/15–21 [in Ukrainian].
5. Sprava «Oleksandr Volkov proty Ukrainy» [The case «Olexandr Volkov v. Ukraine»] Zaiava № 21722/11. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 09.01.2013 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text> data zvernennia 04.05.2022 [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

AUTHORED BOOKS

6. Pohoretskyi M A, Polovyi O L, Yanovska O H, *Harantii suddivskoi nezalezhnosti pry prytyahnenni suddiv do yurydychnoi vidpovidalnosti* [Guarantees of judicial independence when judges are held legally liable] (Kyiv, VD «Dakor», 2014) 308 [in Ukrainian].
7. *Sudoustrii Ukrainy* [The judicial system of Ukraine] / M A Pohoretskyi, O P Kuchynska, O H Yanovska ta in.; za red. M A Pohoretskoho, O H Yanovskoi (Kyiv, Yurinkom Inter, 2015) 59–161 [in Ukrainian].
8. *Zakon Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv»: naukovo-praktychnyi komentar* [The Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges»: scientific and practical commentary] / M A Pohoretskyi, O P Kuchynska, O Z Khotynska-Nor ta in.; za zah. red. M A Pohoretskoho, O Z Khotynskoi-Nor ta O H Yanovskoi (Kyiv, Alerta, 2019) 668 [in Ukrainian].

EDITED BOOKS

9. Pohoretskyi M A (za zah. red.), *Zakon Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv»: naukovo-praktychnyi komentar* [Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges»: scientific and practical commentary] (Kyiv, Alerta, 2019) 668 [in Ukrainian].

JOURNAL ARTICLES

10. Bihun V S, Dobrochesnist yak pryntsyv pravosuddia: postanovka problemy ta suchasnyi dyskurs [Integrity as a principle of justice: problem statement and modern discourse] (2018) 2 *Chasopys Kyivskoho universytetu prava* 29–33 [in Ukrainian].
11. Khotynska-Nor O Z, Dystsyplinarna vidpovidalnist vs nezalezhnist suddi: u poshukakh balansu [Disciplinary responsibility vs independence of the judge: in search of a balance] (2018) 3 *Pravo Ukrainy* 110–122 [in Ukrainian].
12. Pohoretskyi M A, Hrytsenko I S, Pravo na spravlyvyi sud [The right to a fair trial] (2012) 91 *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky* 4–7 [in Ukrainian].
13. Pohoretskyi M A, Yanovska O H, Aktualni pytannia zastosuvannia mizhnarodnykh standartiv vidkrytosti sudovoi systemy v Ukraini [Current issues of application of international standards of openness of the judicial system in Ukraine] (2014) 2 (7) *Slovo natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy* 39–48 [in Ukrainian].

CONFERENCE PAPERS

14. Savchyn M V, Moral Integrity (moralna tsilisnist, dobrochesnist) suddiv ta publichnykh sluzhbovtziv yak skladova pravovoi derzhavy [Moral Integrity of judges and public officials as a component of the rule of law. Transcarpathian legal readings] *Zakarpatski pravovi chytannia: materialy KhI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (11–13 kvitnia 2019 r., m. Uzhhorod) (Uzhhorod: RIK-U, 2019) 372 [in Ukrainian].

DISSERTATION

15. Ovcharenko O M, Yurydychna vidpovidalnist suddiv: pytannia teorii i praktyky [Legal responsibility of judges: issues of theory and practice] (dys. ...d-ra. yuryd. nauk. Odesa. 2018) 526 [in Ukrainian].

Kondratova I.D.,

*Postgraduate student of the Educational
and Scientific Institute of Law*

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID ID: 0000-0003-2456-9587

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.1-2/253-263>

**VIOLATION OF NORMS OF JUDICIAL ETHICS AS A BASIS
FOR DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF A JUDGE**

Annotation. *Judicial ethics, which permeates the professional status of a judge, is reflected in absolutely all its elements and interacts with them. The institution of disciplinary responsibility of a judge, which plays an extremely important role for judicial ethics, is no exception.*

The purpose of the article is to research the norms of judicial ethics in their interrelationship with the disciplinary responsibility of the judge that occurs in case of their violation.

Based on the analysis of the norms of the current legislation, decisions of the European Court of Human Rights and disciplinary practice of the High Council of Justice, a number of conclusions were drawn that determine the specifics of bringing a judge to justice for violating ethical norms. Among them are the following: 1) the objectively determined general nature of the norms and wording, the lack of clarity in the description of the judge's behavior, which can become the basis for initiating disciplinary proceedings, which requires further assessment by law enforcement authorities; 2) a large degree of subjectivism on the part of disciplinary authorities in assessing the circumstances of the case (actions and consequences) in the context of interpreting the provisions of the legislation; 3) the objective side of disciplinary misconduct, which consists in the judge's admission of behavior that does not correspond to or violates the norms of judicial ethics, as a result of which the authority of justice and the reputation of the high rank of a judge are harmed. By themselves, violations of ethical norms cannot be considered as a basis for the judge's responsibility. At the same time, the unethical behavior of a judge, which caused reputational losses to the status of a judge and the judiciary, can be qualified as a significant disciplinary offense, gross neglect of duties, which is incompatible with the status of a judge; 4) the special and decisive importance of law enforcement practice, which must «establish a consistent and restrictive interpretation» of all evaluative concepts and categories used in the general formulations of the grounds for a judge's responsibility; 5) a limited scale of disciplinary sanctions that can be applied to a judge for committing unethical behavior, and the justified application of the most severe form of punishment – dismissal of a judge from office; 6) «accompanying» nature of responsibility for violation of ethical norms, if this occurred during the administration of justice, since in this case it is usually combined with responsibility for violation of procedural legislation. But its character is «independent» if the judge's unethical behavior was not committed in connection with his authority to administer justice.

Key words: *judge's status, judge's ethics, norms of judicial ethics, disciplinary responsibility of a judge, violation of ethical norms.*